

Janez Gačnik*

Sadjarška kultura v šolskih vrtovih *Fruit growing culture in school gardens*

Izvleček

Sadjarstvo ima na Slovenskem bogato tradicijo. Pomemben korak v razvoju panoge pomeni začetek poučevanja sadjarstva na podeželskih ljudskih šolah v drugi polovici 19. stoletja. Nekoliko kasneje so pomembno vlogo razvoja prevzela sadjarška društva in zadruge. Z razvojem intenzivnega sadjarstva se je sadjarstvo vedno bolj specializiralo in delovalo v strokovnem krogu.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se v Sloveniji začela v večjem številu ustanavljati sadjarška društva, ki so želela strokovno znanje prenašati na ljubiteljske sadjarje in širšo populacijo. V letu 2015 je bila ustanovljena Zveza sadjarških društev Slovenije, ki si je za svoje cilje zadala povezovanje, izmenjavo izkušenj in skupen nastop sadjarških društev. Poseben poudarek v delovanju je namenjen delu z mladimi, promociji in prepoznavnosti sadjarstva ter širjenju sadjarške kulture. Zavedamo se pomena prenosa znanja na mlajše rodove, zato želimo prispevati svoj delež pri oživitvi šolskih sadnih vrtov v Sloveniji.

Abstract

Slovenia has a rich fruit growing tradition. The commencement of teaching fruit growing at rural primary schools in the second half of the 19th century was an important step in the industry's development. The primary role of developing the industry was only taken over by the fruit growers' associations and co-ops at a somewhat later date. With the advent of intensive fruit production, the field became increasingly more specialized and the domain of expert circles.

In the 1990s, fruit growers' associations were being founded in Slovenia in large numbers. Their aim was to provide hobby fruit growers and the broader population in general with the expert knowledge available in this field. In 2015, the Slovene Fruit Growers' Association was founded, whose aim is to facilitate connections and the exchange of knowledge between fruit growers and to organize joint market ventures and exhibitions for them. The Association places particular emphasis on working with youth, visibility in the marketplace, the marketing of fruit growing and the promotion of the culture of fruit growing. The Association is well aware of the importance of passing on knowledge to the younger generation and is making a significant contribution towards the revival of the school garden in Slovenia.

* Janez Gačnik, univ. dipl. ing. kmetijstva, samostojni svetovalec za sadjarstvo, Metlika, e-pošta: janez.gacnik@gmail.com

Uvod

V zgodovini razvoja sadjarstva so imela sadjarska društva pomembno vlogo. Njihovo poslanstvo je bilo povezovanje sadjarjev, prenos sadjarskega znanja in širjenju sadjarske kulture. Vpliv sadjarskih društev se je odražal tudi na širšo populacijo ljudi in mlade.

Vloga sadjarskih društev pri razvoju sadjarstva

Človek je bil s sadjem tesno povezan v vseh obdobjih svojega razvoja. V najstarejših časih je sadeže in plodove samoniklih sadnih vrst nabiral v naravi in kmalu začel razlikovati okuse in pomen posameznih sadežev. S tem se je človek tudi učil, obenem pa je pri iskanju hrane razvijal določene spretnosti. Raziskave kažejo, da sodita sadje in sadjarstvo med najstarejše dejavnosti materialne in duhovne kulture.¹ Ena najpomembnejših prelomnic v razvoju sadjarstva je prav gotovo odkritje cepljenja, ki ga je v tretjem stoletju pred našim štetjem opisal Grk Teofrast.² V naših krajih se je hitrejši razvoj sadjarstva začel v prvi polovici 19. stoletja. K temu so veliko pripomogli Urban Jamnik, Franc Pirc in Janez Zalokar, ki so izdali prve slovenske strokovne knjige s področja sadjarstva in kmetijstva.³ V tem času so nastajale tudi prve drevesnice, ki so skrbele za širitev sort in sadjarskega znanja.⁴

Pomemben korak k širšemu razvoju panoge pomeni začetek poučevanja sadjarstva na podeželskih ljudskih šolah v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1875 so poučevali sadjarstvo na 290 šolah na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Goriškem, v Trstu in Istri ter na številnih nedeljskih šolah. Ob koncu 19. stoletja so deželne vlade ustanovile sadjarske srednje šole v Gorici (1868), v Mariboru (1872) in v Slapu pri Vipavi (1873).⁵ V tem času so bila ustanavljala številna sadjarska društva v različnih sadjarskih okoliših, ki so spodbujala sajenje velikega števila sort v travniških sadovnjakih. Sadje je predstavljalo dragocen vir hrane za preživetje kmečkih ljudi. Predvsem manj uporabna zemljišča, strmeje lege v bližini domačij, so kmetje zasadili s sejanci, na katere so cepili različne sorte. Sadni vrtovi so posredno predstavljali tudi prostor sobivanja človeka, živali in rastlin. Leta 1921 je bilo na pobudo Martina Humeka ustanovljeno Sadjarsko društvo Slovenije, ki se je kasneje preimenovalo v Sadjarsko in vrtnarsko društvo. Za to obdobje je značilno izdajanje glasil Slovenski sadjar, Sadjar in Vrtnar.⁶ Aktivno delovanje društva se je odražalo v velikem številu članov. Tako je bilo v društvo leta 1929 včlanjenih preko 8000 članov, leta 1948 ob razpustitvi pa že 16.859 članov.⁷ Potreba

1 Adamič, 1990.

2 Viršček Marn, 1998.

3 Adamič, 1990.

4 Sketelj, 1998.

5 Sketelj, 1998.

6 Sketelj, 1998.

7 Grzin, 2012.

po povezovanju in društvenem življenju sadjarjev je botrovala, da je bilo leta 1972 ustanovljeno Sadjarsko in vrtnarsko društvo Ljubljana, ki uspešno deluje še danes.

Pomemben mejnik v razvoju sadjarstva v Sloveniji je bilo leto 1970, ko je bilo ustanovljeno Sadjarsko društvo Slovenije. Društvo je bilo ustanovljeno na pobudo slovenskih sadjarskih strokovnjakov z željo, da bi v organizirani obliki izmenjevali svoja strokovna znanja in izkušnje, reševali pereče probleme stroke in se medsebojno obveščali o najnovejših dogajanjih v stroki.⁸ Za uresničevanje svojih ciljev je društvo organiziralo strokovne posvete, ogleda in ekskurzije ter izdajalo strokovne publikacije. Širša javnost si bo Sadjarsko društvo Slovenije zapomnila po odmevnih sadjarskih razstavah, ki so bile organizirane po različnih slovenskih regijah, in izdaji strokovnih knjižic z aktualno sadjarsko problematiko. S svojim aktivnim delovanjem je imelo Sadjarsko društvo Slovenije pomembno vlogo pri povezovanju vseh sadjarskih strokovnjakov in si je prizadevalo za razvoj sadjarstva tudi v območjih, kjer sadjarstvo ni imelo takšne tradicije. V dvajsetih letih delovanja se je članstvo v Sadjarskem društvu Slovenije povečalo na 300 članov, ki so aktivno delovali v svojih okoljih.

Pojavila se je potreba po regijskem povezovanju sadjarjev. Tako so bila med leti 1991 in 1994 ustanovljena: Sadjarsko društvo Pomurja, Sadjarsko društvo Bele krajine, Društvo brkinskih sadjarjev, Sadjarsko društvo Slovenske gorice – Lenart, Sadjarsko vrtnarsko društvo J. E. Krek, Sadjarsko društvo Posavja in Sadjarsko društvo Litija. Društva so nastala iz potrebe, da povežejo regijske sadjarje pri izobraževanju, organizaciji strokovnih ogledov in organizaciji sadjarskih prireditev. Sadjarska društva so v svojih okoljih izobraževala sadjarje in si prizadevala za popularizacijo sadjarstva. Vseskozi so si sadjarska društva prizadevala za sodelovanje s šolami in prenos sadjarskega znanja na mlajše rodove. Kot primer sodelovanja in dobre prakse lahko izpostavim šolski vrt pri Osnovni šoli Artiče, katera je skrbela za podmladek sadjarjev na tem razvitem sadjarskem področju.

Sadjarska društva so bila v svojih okoljih zelo aktivna, vseskozi pa je bila prisotna potreba po tesnejšem medsebojnem sodelovanju. V letu 2015 je 16 sadjarskih društev ustanovilo Zvezo sadjarskih društev Slovenije. V Zvezo so včlanjena društva, ki združujejo intenzivne in ekološke pridelovalce, ekstenzivne sadjarje ter ljubiteljske sadjarje. Osnovni namen delovanja je medsebojno sodelovanje društev, izmenjava izkušenj in skupen nastop. Zveza želi prispevati svoj delež k razvoju slovenskega sadjarstva in biti sogovornik pri kreiranju kmetijske politike. Poseben poudarek bo namenjen delu z mladimi, promociji in prepoznavnosti sadjarstva in sadjarske kulture.

Uvajanje sadjarske kulture v izobraževalne ustanove

V zadnjih dvajsetih letih smo priča negativnim spremembam v kmetijski pridelavi. Soočamo se z zaraščanjem kmetijskih zemljišč, nizko samooskrbo s hrano in

8 Jazbec, 1990.

Sodelovanje med sadjarskim društvom in osnovno šolo v šolskem vrtu v Dravogradu. (Foto: A. Verhnjak)

uvozom živil neznanega izvora slabše kvalitete. Še posebej zaskrbljujoče je, da se kmetijska znanja izgublajo, saj se ne prenašajo več tako kot včasih, iz starejših generacij na mlajše rodove. Uspešne izkušnje iz preteklosti pri delovanju šolskih vrtov nam dajo misliti. Ali ni naše poslanstvo, da damo mlajšim rodovom osnovna znanja iz pridelave hrane in uživanja kvalitetnih živil?

Sadjarji, povezani v Zvezo sadjarjev, želimo z znanjem in izkušnjami sodelovati pri ohranjanju obstoječih šolskih vrtov in nastajanjem novih. Med člani društev je veliko navdušenih sadjarjev, ki že prenašajo svoje znanje in izkušnje na mlajše rodove. Tako je sedem sadjarskih društev vključenih pri oskrbi šolskih vrtov. V Zvezi sadjarjev si bomo prizadevali, da pozitivne izkušnje in dobre prakse nadgradimo, jih standardiziramo in prenesemo tudi v druga okolja. Prizadevali si bomo vzpostaviti sodelovanje z izobraževalnimi ustanovami in drugimi somišljeniki pri oblikovanju šolskih vrtov in prenosu znanj.

Slovenija je geografsko in klimatsko zelo raznolika, kar vpliva na pestrost sadjarske pridelave. Na območju naše države lahko uspeva okrog 40 različnih sadnih vrst. Velika pestrost ponuja veliko poučnih vsebin, ki jih je potrebno nadgraditi z znanji o sožitju vseh živih bitij in upoštevanjem biotske pestrosti. V tem smislu je pomembno sodelovanje z drugimi društvi, kot so čebelarji, naravovarstveniki in društva za ekološko kmetovanje. Sadjarstvo je tudi pomembna kmetijska panoga, ki ima tradicijo in lahko mladim ponudi razvojne možnosti. Sadjarji vemo, da se je za dober uspeh v

Učni vrt dr. Derganca v Semiču je rezultat sodelovanja med občino, sadjarji in paraplegiki. (Foto: J. Gačnik)

sadjarški pridelavi potrebno potruditi pri zasnovi nasada ter vzgoji in oskrbi dreves v mladostnem obdobju. Podobno je pri vzgoji in oblikovanju osebnosti otrok. Znanje, ki jim ga bomo vcepili v mladosti, se bo obrestovalo v kasnejšem obdobju. Sadjarstvo ponuja veliko poučnih izobraževalnih vsebin, ki mlade navajajo k opazovanju in spoštovanju narave, spoznavanju biotske raznovrstnosti, razvijanju delovnih navad in ročnih spretnosti, samostojnosti, vztrajnosti, gospodarnosti, spoznavanju zdrave prehrane, medgeneracijskemu sodelovanju, medsebojni pomoči.

V kolikšni meri bomo pri tem uspešni, pa je odvisno tudi od sodelovanja pedagoških delavcev in sadjarjev ter institucij, ki skrbijo za izobraževanje mladih. Ker ne moremo upati na velike premike pri uvajanju kmetijskih vsebin v osnovne šole, je pomembno predvsem okrepiti obstoječe sodelovanje pri oskrbi šolskih vrtov, ki se lahko nadgradi s primeri dobrih praks iz drugih okolij.

Pridelava različnih sadnih vrst se lahko prilagodi otrokom različnih starostnih skupin. Tako je pridelava jagodičja zelo primerna za manjše otroke. Jagodičje je zelo privlačno in pestro pri dozorevanju sadežev različnih barv, oblik in okusov. Prednost je tudi, da jagodičje hitro zarodi in da so za pridelavo potrebne manjše površine. Za srednje starostne skupine so primerni travniški sadovnjaki in sadni vrtovi, ki dajejo poudarek na pestrosti sadnih vrst in ohranjanju biotske raznovrstnosti. V tem delu se sadjarstvo povezuje s čebelarstvom, ki ima pomembno vlogo z vidika oprave sadnih vrst.

Za starejše starostne skupine pa je dobrodošlo spoznavanje tehnoloških opravil (cepljenje, upogibanje, redčenje) in spoznavanje načinov pridelave (intenzivna, ekološka, permakultura in biološko dinamična pridelava). Po velikosti so šolski vrtovi lahko

zelo različni. Že na majhnih površinah je mogoče zasaditi pestro združbo sadnih rastlin, ki ponujajo vsebine za izobraževanje. Dragocene so že posamezne sadne rastline, ki dajejo izgled okolici šole in opozarjajo na pomen sadnih rastlin. Za večje šolske vrtove so primerna tudi višja drevesa, ki predstavljajo tudi učni in bivalni prostor v naravi.

Sadjarji si želimo sodelovanja pri oblikovanju šolskih vrtov, urejanju in prenosu sadjarskega znanja. Predlagamo, da bi se s tovrstnimi vsebinami najprej animiralo in seznanilo učitelje, ki imajo pomembno vlogo pri navduševanju mladih glede kmetijskih oz. sadjarskih vsebin. Na tem področju se pogreša tudi učno gradivo, ki bi bilo prilagojeno današnjim razmeram pridelave in potrebam otrok.

Poleg oblikovanja šolskih vrtov lahko sadjarji sodelujemo pri zasnovi sadjarskih krožkov, taborov in delavnic. Pohvalno je, da je bilo v Sloveniji v zadnjih letih narejeno kar nekaj projektov z vsebino vzorčnih šolskih, učnih ali urbanih vrtov in spremljevalnih izobraževalnih aktivnosti. Tudi na tem področju bi bilo potrebno več sodelovanja in izmenjave izkušenj. Dobrodošlo bi bilo pregledati dobre prakse in jih prenesti tudi v druga okolja.

Velikega pomena je povezovanje, sodelovanje in spoštovanje vseh, ki si prizadevamo, da bi mlajšim rodovom predali svoje znanje. Iz šolskih vrtov iz preteklosti se lahko marsikaj naučimo, predvsem spoštovati bogato delovanje in znanje naših prednikov.

Zaključek

V različnih obdobjih zgodovine so imeli šolski vrtovi pomembno vlogo pri izobraževanju mladih. V zadnjih dvajsetih letih smo priča negativnim spremembam v kmetijski pridelavi, ki se odraža v nizki samooskrbi. Zaskrbljujoče je tudi, da imajo mladi vse manj splošnega znanja o kmetijski pridelavi. Ponovno se začenjamo zavedati, da je na tem področju potrebno nekaj storiti. V zadnjih letih je bilo v Sloveniji izpeljanih nekaj uspešnih projektov na temo šolskih oz. učnih vrtov. Potrebno je povezati vse dosedanje dobre prakse in jih nadgraditi v sistemski prenos znanj. Sadjarska društva bi lahko odigrala večjo vlogo pri izobraževanju mladih in pri urejanju šolskih vrtov.

Viri in literatura

Adamič, France. Sadje in sadjarstvo v Sloveniji: prispevek za zgodovino slovenskega agroživilstva, Ljubljana: Kmečki glas, 1990, str. 5–50.

Grzin, Jože. Sadjarsko in vrtnarsko društvo v Ljubljani, Ljubljana, Publikacija ob 40-letnici društva, 2012, str. 7.

Jazbec, Milena. Ob dvajsetletnici Sadjarskega društva Slovenije 1970–1990, Ljubljana, sadjarsko društvo Slovenije 1990, str. 5–19.

Sketelj, Polona. Več od zlata in srebra nam sadno drevje da. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1998, str. 15–26.

Viršček Marn, Mojca. Sorte jabolk, Ljubljana: Kmečki glas 1998, str. 9–12.

*Summary****Fruit growing culture in school gardens******Janez Gačnik***

There is much we can learn from fruit growing. During these times of economic crisis, increasingly more people are turning back to nature and many are finding relaxation and satisfaction in nurturing fruit-growing plants. We fruit growers know that in order to achieve top yields in fruit production, care must be taken already in the planning of an orchard and the cultivation and nurturing of the trees during their early period of growth. The same also holds true regarding the education of children and the formation of their personalities. The knowledge we impart to them in their youth will bear fruit at a later date. Fruit-growing has scope for much educational content which could encourage young people to observe and respect nature, be independent, persistent, economical, learn about healthy nutrition, engage in intergenerational cooperation and assist each other.

The Slovene Fruit Growers' Association, which was founded in 2015, brings together 16 fruit growing associations from 10 regions of Slovenia. Among its members are numerous enthusiastic fruit growers who are already engaged in passing on their knowledge and experience to the younger generations. Seven of its associations are also suppliers to school gardens. It is the Association's aim to further enhance such positive experiences based on good practice, standardize them and introduce them into other environments as well. Our wish is to cooperate with educational institutions and other like-minded people in the design of school gardens and the transfer of knowledge. We could participate in various different environments in the conceptualization of gardens endemic to the area. We could design gardens with berry-bearing plants, low or high trees, and multi-purpose gardens with fruit tree cultivars or wild fruit-bearing assortment for children of various age-groups. We can bring together the knowledge of intensive, ecological and permacultural and biodynamic fruit growers with their varying forms of production. In short, connecting, participating with and fostering respect for all who strive to pass on their knowledge to the younger generations is very important to us and we are convinced that there is much we can learn from the school gardens of the past – particularly respect for the rich and varied achievements and knowledge of our ancestors.